

پاسخ به سؤالات کلیدی درباره اسناد تحول نظام تعلیم و تربیت

محمود معافی

دکترای برنامه‌ریزی درسی

برنامه چیست؟

برنامه طرحی مصوّب برای دستیابی به اهداف کمی و کیفی است. برنامه حاصل برنامه‌ریزی است. منظور از برنامه‌ریزی طی کردن فرایندی حساب شده، منطقی، جهت‌دار و دورنگر برای دستیابی به اهداف کمی و کیفی مطلوب است.

در برنامه‌ریزی چند مفهوم بسیار اهمیت دارد: وضع موجود، وضع مطلوب (چشم‌انداز مطلوب در آینده)؛ فاصله بین وضع موجود و وضع مطلوب؛ اهداف بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت؛ هدایت و رهبری حساب‌شده؛ تلاش و مداومت؛ منابع و امکانات برای نیل به اهداف؛ اجرای برنامه و ارزشیابی از فرایند کار و نتایج حاصل شده (فیوضات، ۱۳۷۳).

برنامه درسی چیست؟

صاحب‌نظرانی مانند تایلر، ماکنزی، تانروتانز دال، لوئیس، میل، بوبیت، کازول و کمپ بل، اسمیت، استانی و شورز، تابا، سیلور، الکساندر، لوی، آیزنر، ملکی و مهرمحمدی تعریف‌های متعددی از برنامه درسی ارائه کرده‌اند. جمع‌بندی تعریف‌ها به این شرح است:

- کلیه تجربیات، مطالعات، بحث‌ها، فعالیت‌های فردی، گروهی و جمعی دانش‌آموزان که به‌منظور رشد دائمی فراگیر در ابعاد گوناگون، زیرنظر برنامه‌ریزان درسی و نظارت معلمان و مدرسه، برای مخاطبانی خاص و در محدوده زمانی معینی، طراحی، تدوین و به اجرا گذاشته می‌شود. مؤلفه‌های هر برنامه درسی مشتمل است بر: منطق و فلسفه وجودی آن برنامه، اهداف کلی و جزئی (شایستگی‌ها و انتظارات یادگیری)، رویکرد، راهبردهای یاددهی - یادگیری، شیوه ارزشیابی از آموخته‌های فراگیرندگان و الزامات پشتیبان برای اجرای مطلوب برنامه نظیر صلاحیت‌های معلمان، بسته

اشاره

دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی با توجه به رسالت خود در زمینه تسهیل اجرای برنامه درسی ملی به‌وسیله معلمان و مدیران مدارس، در بهمن سال ۱۳۹۲ بر مبنای طرحی مطالعاتی، از نیازهای اساسی دانشی، ادراکی، شناختی و ارزشی مجریان برنامه‌های درسی در نظام تحولی جدید آگاهی پیدا کرده است تا بر آن اساس بتواند محتوای مجلات رشد را، هم‌سو با نیازهای مشخص شده، سامان‌دهی کند. مجله رشد تکنولوژی آموزشی برای هم‌گامی در این راستا بر آن است تا در دوره جدید، با همکاری صاحب‌نظران امر، به‌گونه‌ای تبیینی به اهم سؤالات مطرح شده پاسخ دهد. از مدیران و معلمان خلاق و مبتکر نیز انتظار داریم تجربیات و روش‌های اجرایی موفق خود را برای آگاهی و استفاده سایر معلمان کشور به دفتر مجله ارسال کنند.

برنامه درسی ملی در واقع شامل مجموع دانش‌ها، تجربه‌ها، فعالیت‌های یادگیری، مهارت‌ها و فضیلت‌ها و ارزش‌هایی است که سیاست‌گذاران آموزش و پرورش برای عموم دانش‌آموزان صرف نظر از جنسیت، نژاد، فرهنگ و اعتقادات، طراحی و تدوین می‌کنند

دارند که برای دستیابی به چشم‌انداز آموزش و پرورش انجام می‌شود (بابک نعمتی، درسنامه کمیسیون تحول اداری شماره ۷، خرداد ۱۳۹۲).

در سند برنامه درسی ملی در خصوص چشم‌انداز برنامه‌های درسی و تربیتی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران چنین آمده است:

«در راستای فرهنگ و تمدن اسلامی - ایرانی، با تکیه بر میراث گران‌بها و ماندگار رسول‌الله (ص) - قرآن کریم و عترت - تحقق جامعه عدل مهدوی و چشم‌انداز نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی در افق ۱۴۰۴ با بهره‌گیری از الگویی پیشرفته و بومی، زمینه تربیت نسلی موحد، مؤمن و معتقد به معاد و آشنا و متعهد به مسئولیت‌ها و وظایف در برابر خدا، خود، دیگران و طبیعت، حقیقت‌جو و خردمند، دانش‌پژوه و علاقه‌مند به علم و آگاهی، عدالت‌خواه و صلح‌جو، ظلم‌ستیز، جهادگر، شجاع و ایثارگر و وطن‌دوست، مهرورز، جمع‌گرا و جهانی‌اندیش، ولایت‌مدار و منتظر و تلاش‌گر در راستای تحقق حکومت عدل جهانی، با اراده و امیدوار، خودباور و دارای عزت‌نفس، امانت‌دار، دانا و توانا، پاکدامن و با حیا، انتخابگر و آزادمنش، متخلق به اخلاق اسلامی، خلاق و کارآفرین، مقتصد و ماهر، سالم و بانشاط، قانون‌مدار و نظم‌پذیر، وفادار به ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی و آماده ورود به زندگی شایسته فردی، خانوادگی و اجتماعی، براساس نظام معیار اسلامی، را فراهم می‌سازد.»

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، این بیانیه روی آینده مطلوب متمرکز شده است. با توجه به چنین چشم‌اندازی، اهداف کلی برنامه‌های درسی و دوره‌های تحصیلی و مأموریت خرد شده نظام‌های آموزش و پرورش مشخص می‌شود.

- * پی‌نوشت**
1. National Curriculum
  2. National Curriculum Framework
  3. Vision
  4. Mission

آموزشی، فضا و تجهیزات. برنامه درسی در واقع با هدف پاسخگویی به نیازهای فردی، محلی، منطقه‌ای، ملی و جهانی طراحی می‌شود.

برنامه درسی ملی چیست؟

برنامه درسی ملی^۱ در واقع شامل مجموع دانش‌ها، تجربه‌ها، فعالیت‌های یادگیری، مهارت‌ها، فضیلت‌ها و ارزش‌هایی است که سیاست‌گذاران آموزش و پرورش و برنامه‌ریزان درسی برای عموم دانش‌آموزان صرف نظر از جنسیت، نژاد، فرهنگ و اعتقادات، طراحی و تدوین می‌کنند. اسناد برنامه درسی ملی معمولاً چارچوب راهنمای برنامه درسی^۲ یا سند برنامه درسی ملی و راهنماهای برنامه درسی (عناصر حوزه‌های یادگیری) است. سند برنامه درسی ملی یا چارچوب تدوین برنامه درسی دوره‌های تحصیلی در کشورها شامل عناصری به این شرح است:

چشم‌انداز برنامه‌های درسی و تربیتی، اصول ناظر بر برنامه‌های درسی و تربیتی، رویکرد و جهت‌گیری کلی ناظر بر طراحی برنامه‌های درسی، الگوی هدف‌گذاری (هدف‌نویسی)، هدف کلی برنامه‌های درسی و تربیتی، شایستگی‌های پایه، بیانیه حوزه‌های تربیت و یادگیری، اصول حاکم بر انتخاب راهبردهای یاددهی - یادگیری، اصول حاکم بر ارزشیابی پیشرفت تحصیلی و تربیتی، فرایند تولید و اجرای برنامه‌های درسی و تربیتی، ساختار نظام آموزش و پرورش و زمان تعلیم و تربیت، سیاست‌ها و الزامات اجرایی و نحوه ارزشیابی از برنامه‌های درسی ملی (برنامه درسی ملی، اسفند ۱۳۹۱).

اجزا و عناصر این چارچوب در کشورهای گوناگون، با توجه به ساختار برنامه‌ریزی درسی آن کشور (متمرکز یا غیرمتمرکز بودن) و ملاحظات آن کشور در نظر دارد، متفاوت است.

چشم‌انداز برنامه درسی ملی چیست؟

چشم‌انداز یا دورنما^۳ با توجه به انواع آینده (ممکن، محتمل و مطلوب) به آینده مطلوب اشاره دارد و منظور از آن چیزی است که مطلوب‌ترین و مرجع‌ترین رویداد آینده است. به عبارت دیگر، باید از آنچه که می‌خواهیم بیافرینیم، تصویری روشن و شفاف در ذهن داشته باشیم. هر نهاد یا مؤسسه یا سازمانی باید هدف غایی درازمدت و مطلوب خود را برای آینده مشخص کند.

چشم‌انداز را نباید با مأموریت^۴ نهاد، مؤسسه و سازمان اشتباه کرد. مأموریت در واقع فلسفه وجودی و مقاصد سازمان‌ها، مؤسسات و خرده نظام‌های هر نهاد برای نیل به آینده مطلوب است. برای مثال، در نظام آموزش و پرورش، معاونت‌ها، سازمان‌ها، ادارات آموزش و پرورش و مدارس هر کدام مأموریت خاصی